

PISMENOST V TEORIJI IN PRAKSI – TEMELJNI CILJ SLOVENSKEGA
INSTITUCIONALNEGA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA*Melita ZEMLJAK JONTES*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor
e-mail: melita.zemljak@um.si*Alenka VALH LOPERT*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor
e-mail: alenka.valh@um.si

IZVLEČEK

Prispevek prinaša teoretični vpogled v pismenost v povezavi z jezikom, s komunikacijo, z jezikovno kulturo in identiteto, nanašajoč se na slovenski jezik in pismenost v slovenskem (šolskem) prostoru. Prvi del prispevka prinaša zbir teoretičnih spoznanj obravnavane problematike, drugi del prispevka pa empirično podkrepljuje teoretična spoznanja o jezikovni kulturi in pismenosti s predstavitvijo rezultatov analize štirih lastnih (so)avtorskih raziskav pisnih in govornih besedil do- in podiplomskih študentov ter jezika lektorjev na njihovih oglaševalskih spletnih straneh, saj veliko pišočin kljub vsemu šolanju lektorja še vedno potrebuje. Posebej je izpostavljeno in opozorjeno na potrebo uvedbe ustreznega števila ur predmeta slovenski jezik na vse smeri študija, saj bi le tako jezikovno suveren pisec/govorec lahko pridobil ustrezne kompetence in se posledično uspešno sporazumeval.

Ključne besede: pismenost, slovenski jezik, jezikovna kultura, komunikacija, šola

ALFABETISMO IN TEORIA E PRATICA – OBIETTIVO FONDAMENTALE DEL SISTEMA
EDUCATIVO ISTITUZIONALE IN SLOVENIA

SINTESI

Il contributo presenta un quadro teorico dell'alfabetismo in relazione con la lingua, la comunicazione, la cultura e l'identità linguistica, basandosi sull'esempio della lingua slovena e alfabetismo nell'area (di educazione) slovena. Introducendo nella prima parte una serie di conoscenze teoriche sulla problematica in questione, nella seconda parte il contributo corrobora empiricamente le conoscenze teoriche sulla cultura linguistica e alfabetismo attraverso la presentazione dei risultati delle analisi di quattro ricerche svolte con coautori su testi scritti e interventi orali di studenti universitari e postuniversitari, e sulla lingua dei correttori delle loro pagine pubblicitarie online, poiché molti di coloro che scrivono, nonostante tutti gli anni di studio, hanno ancora bisogno di correttori di bozze. Si mette in rilievo in particolare la necessità di disporre un numero di ore adeguato per la materia della lingua slovena in tutti i corsi di studio, perché solo così si potrebbero conseguire le opportune competenze e, di conseguenza, l'abilità a una comunicazione efficiente che rendono un parlante/scrivente linguisticamente autonomo.

Parole chiave: alfabetismo, lingua slovena, cultura linguistica, comunicazione, scuola

UVOD

Za uvod v prispevek naj nam služita citata M. Hladnika (2007), ki odpirata širše razmišljanje o pojmu 'pismenost':

»*Pojem pismenosti se je svojčas rodil, da bi odlikoval tiste posvečene posameznike, ki so za razliko od večine, ki se je sporazumevala ustno, znali oblikovati in razlagati tudi napisane reči, sprva pač religiozne tekste.*«

Vsi se zavedamo, da je danes ta pojem treba razlagati mnogo prožneje, saj današnja generacija učencev, dijakov in študentov sploh na mnoge pripombe 'starejših', da 'niso pismeni', lahko, po Hladniku (2007), odgovarja:

»/.../ da so nepismeni le oni, ker ne obvladajo osnov sodobne komunikacije: ne znajo poiskati informacij na internetu, ne znajo jih hitro selekcionirati in ne znajo napisati navadne e-pošte, kaj šele klepetati v forumih in blogih. Kaj jim pomagajo lepo zloženi stavki, ko pa jih ne znajo spraviti na zaslon!«

Izoblikovalo se je veliko vidikov na temo pismenosti, s tem pa delitev (Grosman, 2011, 19–20) »od funkcionalne, besedilne, večrazsežne, mnogorazsežne, večrazsežnostne in mnogopismene, digitalne, nadbesedilne, informacijske, medijske, vizualne do družinske, matematične, kartografske, glasbene, kulturne, čustvene in gotovo še kakšne druge. Številni jezikoslovci pismenost opisujejo kot sporazumevalne jezikovne zmožnosti, kot poslušanje, branje, govor in pisanje, saj se pismenost vedno dogaja v jeziku in z jezikom.« Pojmovanje pismenosti se je v zgodovini močno spreminjalo: od prvotnega poudarjanja pomena pismenosti v smislu branja in pisanja (Cotič, Medved Udovič, 2011, 11) do širšega pogleda na pismenost, ki je pogosto pojmovana kot »mnogopismenost« (Grosman, 2011, 20) oz. »večrazsežnostna pismenost« (Grosman, 2011, 20), saj za polno-funkcionalno življenje posameznika v družbi zgolj pismenost v smislu branja in pisanja ne zadošča več.

Prispevek prinaša na začetku kratek vpogled v komunikacijo in z njo povezano jezikovno kulturo, ki je zagotovo osnova za uspešno komunikacijo, ta pa za izkazan nivo pismenosti. Prispevek je v nadaljevanju razdeljen v dva dela, v prvem podaja kratek teoretični pregled in razmišljanje o samih terminih 'jezik' in 'pismenost' tako v okviru šolskega sistema kot tudi nekoliko širše v javni rabi. Drugi, analitični del pa prinaša ugotovitve analiz s področij,¹ omenjenih v teoretičnih izhodiščih, vezanih na raven do- in podiplomskega izobraževanja in javne rabe, natančneje v medijih (splet). Tako skuša prispevek prikazati krog, ki bi moral jezikovnokulturno s pomočjo šolskega sistema v javni rabi odražati pismenost, kakršno si družba želi in zasluži.

JEZIK IN PISMENOST

Prispevek v teoretičnem delu prinaša razmišljanja o jeziku, komunikaciji in jezikovni kulturi v povezavi s pismenostjo, z njenimi opredelitvami in vrstami, izpostavljena je slovenščina kot element identitete ter kot pomembna sestavina v šolskem sistemu in v (spletnih) medijih.

Jezik, komunikacija in jezikovna kultura

Jezik omogoča (besedno, znakovno) komuniciranje, pri čemer pa vsakdo izmed nas izkazuje stopnjo jezikovne kulture. Termini so tesno povezani medsebojno in s pojmovanjem pismenosti, zato bodo v prispevku uvodoma pojasnjeni.

Jezik

B. Pogorelec (2003, 204) je zapisala: »*Jezik oziroma jezikovno dogajanje spremlja in uravnava naše življenje, jezikovna komunikacija vzpostavlja in oblikuje družbo in v njej bivanjske odnose, družba za svoje posebne namene izbere in oblikuje jezik, ki ga imenujemo s pojmi knjižni jezik (pisni jezik, zborni jezik, tudi standardni jezik).*«

Jezik je nepogrešljiv segment človekovega vsakdana, ne glede na oblike in vrste jezika, ki jih človek uporablja. Neločljivo je povezan s človeško kulturo, nanjo vpliva, hkrati pa kultura vpliva na njegov nadaljnji razvoj. Jezik je tisti del kulture, ki človeka še posebej zanima: njegov izvor, razvoj, prepletanja s sosednjimi in drugimi jeziki, njegova uporabnost, oblikovanje identitete ipd. Jezik je človekov najpomembnejši simbolni sistem, ki je hkrati družbeni sistem, poimenovan tudi socialna institucija (Ule, 2005, 131). Jezik je vedno tudi politično vprašanje, saj je pomemben za razvoj naroda in predstavlja sistem sporazumevanja, ki velja za določeno družbeno skupnost in je skupen za vse njene člane. Za *slovenski jezik* je moč izpostaviti predvsem termine *materni jezik*, *prvi jezik*, *nacionalni jezik*, *regionalni/lokalni jezik*, *uradni jezik*, *manjšinski uradni jezik*, *državni jezik*.

Materni jezik je lahko pojmovan z dveh vidikov. Prvi ga označuje časovnozaporedno glede na sprejemanje (lahko bi mu rekli začetni/prvi jezik), torej tisti (Toporišič, 1992, 100) »[j]ezik, ki se ga otrok nauči od svoje matere, tj. od govornega okolja, s katerim je v stiku, ko se (nagonsko) uči jezika«. Drugi vidik pa zaznamuje minimalne družbene okoliščine: gre za jezik subjekta (še) žive jezikovne skupnosti (Vidovič Muha, 2013, 17). S terminom *maternega jezika* je lahko povezan termin *prvega jezika*, če nanj gledamo v didaktičnem, tudi psiholingvističnem

1 Analize sta opravili avtorici tega prispevka sami, skupaj ali vsaka zase. Avtorstvo bo navedeno pri vsakem predstavljenem primeru v analitičnem delu prispevka.

smislu kot na materni jezik s prvega, razvojnega vidika (v *Enciklopediji slovenskega jezika*, dalje ESJ (Toporišič, 1992, 236)² je označen kot »[j]ezik, ki se ga kdo nauči prvega, tj. materni jezik«, v sociolingvističnem smislu pa gre za jezik državotvornega naroda, države, za položajno oz. statusno družbeno-politično ureditev nacionalnega/državnega jezika (Vidovič Muha, 2013, 18). *Nacionalni jezik*, tj. jezik državotvornega naroda, ki je lahko, ne pa nujno državni jezik, razumljen kot višja stopnja narodnega jezika, je v svoji knjižni različici pomemben nacionalni povezovalni element zlasti za t. i. nacionalne nacije, kamor sodi tudi slovenska, in katerih pomembni prvini sta jezikovna politika in jezikovno načrtovanje (prav tam, 18–19). V tem pomenu je knjižni jezik pravzaprav sopomenska zveza z besedno zvezo *standardni jezik* (prav tam, 18 po Eastman (ELL, 1994, 2702–2706)).³ Za *regionalni/lokalni jezik* je morda pričakovati opredelitev kot neknjižna različica (slovenskega) jezika, vendar pa gre za jezik (Vidovič Muha, 2013, 22) »iz teritorialnega (poselitvenega) vidika avtohtonih manjšin, npr. v R Sloveniji *uradni jezik v državi* – italijanščina in madžarščina (11. in 64. člen Ustave RS), določen z javnimi govornimi položaji in področji; njegov pravni položaj lahko označimo kot *manjšinski uradni jezik*«. Ne gre za neknjižne različice slovenskega jezika, temveč za knjižni jezik (oz. knjižne jezike), saj je le-ta (oz. so le-ti) priznan(i) kot uradni jezik(i) v državi. A. Vidovič-Muha (2003, 10) ugotavlja, da *državni jezik* deluje kot *uradni jezik* in ima državnopredstavitevno vlogo. Kot sporazumevalno sredstvo se uporablja v vseh okoliščinah, s stališča družbenega in političnega statusa je uradni jezik države – državni jezik – tudi prvi jezik. Poudarja pa, da je pojem *uradni jezik* širši od pojma *državni jezik*, saj gre za jezik uradnega govornega položaja. V Republiki Sloveniji je slovenščina (Pogorelec, 2003, 203) »uradni jezik, določen z ustavo, jezik vseh treh vej oblasti, zakonodajne, izvršilne in sodne, javnega življenja s šolstvom in znanostjo, mediji in kulturo ter gospodarstvom. Z ustavo in zakoni je določen še poseben položaj jezika obeh avtohtonih manjšin.«⁴

Komunikacija

Prvotni pomen besede komunikacija naj bi razumeli kot besedno in nebesedno simbolno povezavo med ljudmi z namenom razumeti se. V slovenščini besedo *komunikacija* uporabljamo različno in jo različno prevajamo: *Veliki slovar tujk* (2002, 768) jo prevaja šele s tretjo razlago kot *sporočanje, sporazumevanje* in tako ne loči, ali gre za eno- ali dvosmerno dejanje; J. Topori-

šič (2000, 695) pojasnjuje, da je sporočanje tvorjenje in sprejemanje sporočil za prenos obvestil, sporazumevanje pa zajema sporočanje in sprejemanje, je nadpomenska obema pojmom in zaznamuje dvosmerno dejanje, ki obsega sporočanje (tvorjenje besedil, ki je dejanje, govorjenje ali pisanje; imeti pa mora sporočevalca, ki je lahko govorec ali pisec) in sprejemanje besedil (dejanje, poslušanje ali branje; ki ima prejemnika, to je lahko poslušalec ali bralec) (Bešter idr., 1999, 27). M. Klemm (2000, 42–43) pojem 'komunikacija' predstavi kot pravo modno besedo, ki jo uporabljamo v več okoliščinah: *živimo v komunikacijski dobi, vsak z vsakim komunicira, sistemi komunicirajo drug z drugim* ipd., zato je mnenja, da je pojmovanje besede komunikacija preraslo jezikovni pomen in je zato beseda kot takšna neuporabna.

Sporazumevanje ima vedno določen namen, saj želi sporočevalca na sogovorca vplivati, ne nazadnje pa se z njim tudi sporazumeti. Pri sporočanju so pomembni različni dejavniki: okoliščine, namen oziroma cilj, tema, jezik, prenosnik, pri vsakem »komuniciranju« pa je treba upoštevati načela uspešnega sporočanja (sporočamo le o tem, kar dobro poznamo; upoštevamo okoliščine sporočanja; upoštevamo prvine in pravila danega besednega jezika, upoštevamo oziroma posnemamo značilno zgradbo izbrane besedilne vrste; upoštevamo prednosti in pomanjkljivosti prenosnika).

J. Granič (1996, 220) poudarja komunikacijsko kompetenco sporazumevanja, ki je poleg jezikovne kompetence zelo pomembna (jezikovnih pravil za tvorjenje povedi), saj obstajajo še pragmatična pravila za izbor in rabo jezikovnih sredstev glede na govorno situacijo oziroma kontekst, katero zvrst bo govorec izbral, pa je odvisno od njegovih potreb. Pri neustrezni izbiri prihaja zaradi »ekstralingvističnih« razlogov do komunikacijskega šuma.⁵

Jezikovna kultura

Ob pojmovanju jezika in komunikacije se samo po sebi zastavlja še vprašanje jezikovne kulture (ob jezikovni normi), ki se s pismenostjo tesno povezuje. Jezikovna kultura je sestavina teorije knjižnega jezika in se je izoblikovala kot nasprotje samovoljnim posegom v jezik, ki niso upoštevali jezikovne resničnosti in zakonitosti, danih v jeziku (Kalin Golob, 1996, 15). M. Kalin Golob (2003, 256) razume besedno zvezo *jezikovna kultura* kot »teoretično podprto nego knjižnega jezika, katere cilj je vsestransko razvit knjižni jezik (širši pomen), in stopnjo ustreznosti jezikovnega pojava jezikovnim in sporočanskim normam (ožji pomen)«. Ob tem

2 V ESJ (Toporišič, 1992, 236) najdemo tudi drugi pomen: »Jezik, ki ga kdo izmed več jezikov, ki jih zna, govori/pozna najbolje.« Razlaga se ne opredeljuje do načina pridobitve kompetenc, torej, ali gre za materni jezik ali ne.

3 Glej tudi A. E. Skubic (2001, 209–210).

4 Glej še tudi: A. Vidovič Muha (2003, 5–25); B. Pogorelec (2003, 203–208); tudi M. Jesenšek (2005, 192–207); A. Valh Lopert (2013, 22–23); M. Zemljak Jontes (2014, 113–115).

5 Glej še tudi A. Valh Lopert (2013, 31–33).

pa zagovarja stališče, da bi bilo (prav tam) »primernejše kot o ožjem pomenu termina jezikovna kultura govoriti o *jezikovni kultiviranosti uporabnikov knjižnega jezika* in jo razumeti kot cilj jezikovne kulture«. Teorija jezikovno kulturo opredeljuje v okviru knjižnega jezika (Kalin Golob, 1996, 13), v času po osamosvojitvi Slovenije pa raziskovalci jezika v ospredje vse bolj postavljajo drugi pol socialnozvrstne delitve slovenskega jezika, tj. neknjižni jezik. Pogosti so predlogi drugačne socialnozvrstne delitve slovenskega jezika (Brozović, 1970, 9–38; Smole, 2004, 323–324; Kenda Jež, 2004, 266; Šekli, 2004, 41–58 idr.), ki knjižne in neknjižne zvrsti postavljajo v enakovreden položaj ter kažejo na pomen neknjižnih zvrsti, ki se jih večina govorcev slovenskega jezika vendarle nauči kot svojega materne jezika, knjižnega jezika pa se šele priuči, običajno v času šolanja. Zato je med šolanjem treba poudarjati pismenost tako v neknjižnih (predvsem poslušanje in govor, manj branje in pisanje) kot predvsem v knjižnih zvrsteh jezika (enakovredno poslušanje in govor ter branje in pisanje).

Nedvomno pa ob vsem tem ne smemo zanemariti težav, ki se v družbi venomer (ne)hote izpostavljajo in ki se dotikajo osnovnih dveh procesov, tj. branja in razumevanja prebranega (Grosman, 2011, 27): »Odprto vprašanje pa ostaja, ali bodo navade izbiranja iz elektronskih besedil, ki gre z roko v roki z neizbiranjem in izpuščanjem posameznih sestavin besedila, prispevale k manj pozornemu in manj natančnemu branju linearnih besedil.« Če ne zmremo več uspešno brati in razumeti, kako bomo šele pisali, da bi sklenili krog: uspešno brali in razumeli?

Danes so informacije večinoma brez težav in zelo hitro dostopne, pismenosti pa se posveča vedno več pozornosti. Zato so še bolj vznemirljivi slabi rezultati raziskav funkcionalne pismenosti (Kranjc, Marjanovič Umek & Nidorfer Šiškovič, 2007, 211), zaradi katerih se poraja vprašanje, ali se funkcionalna nepismenost pravzaprav pojavlja pri sprejemniku ali tvorcu besedila. Vprašanje ni tako nedvoumno, če pomislimo, da je jezik pravzaprav *orodje in orožje govora*, ki ga zelo dobro izkoriščajo predvsem mediji (Zgrabljič, 2002, 46). Prav tako kot Medvedu (2014, 111–129) se avtoricama prispevka zastavlja vprašanje, ali sploh želimo pismene prebivalce. Ni namreč skrivnost, da je imeti moč nad ljudmi dosti lažje, če so ti manj izobraženi in tako posledično bolj vodljivi, če potrebnega ne razumejo ali morda niti ne želijo verjeti. Marsikatera javna televizija se pomena pismenosti profesionalnih novinarjev v novodobnih medijih še vedno ne zaveda (dovolj); zelo je pomembno, da so novomedijsko pismeni novinarji in uporabniki tovrstne tehnologije. Slednji lahko namreč v veliko večji meri in hitreje posredujejo povratno informacijo o podanih vsebinah; te informacije so namreč še kako dobrodošle pri oblikovanju novega programa (prav tam).

Identiteta

Jezik je zagotovo eden pomembnejših elementov izražanja identitete naroda in posameznika. Vse bolj znano in priznano dejstvo je, da se posameznik najprej nauči govorce svojega primarnega okolja,⁶ ki je običajno neknjižni jezik, šele nato se ob vstopu v šolski sistem začne učiti tudi knjižnega jezika. Nekonjižno je tako v posameznikovi rabi eno najmočnejših orodij za izražanje lastne individualnosti identitete, bodisi na glasoslovni, oblikoslovni ali skladenjski ravni, najpogosteje in najhitreje pa je opazno v besedišču. Tovrstnih raziskav je v zadnjih dobrih dveh desetletjih iz leta v leto več.

Šola ima poleg družinskega okolja pri oblikovanju jezikovne identitete izredno pomembno vlogo ne le pri razmejevanju slovenskega jezika kot uradnega in državnega jezika v Sloveniji z drugimi, svetovnimi jeziki, ampak tudi pri socialnozvrstnem ozaveščanju o pomenu obeh krovnih socialnih zvrsti slovenskega jezika, tj. neknjižnega in knjižnega, ter ne ločevanju na manj prestižno, tj. neknjižno, in na bolj prestižno, tj. knjižno. Zato se (predvsem med dialektologi) pojavljajo tudi drugačni pogledi na socialnozvrstno delitev slovenskega jezika, npr. V. Smole (2004, 323), ki polemizira s strukturalistično delitvijo na sistemske in nesistemske socialne zvrsti. Sistemskim zagotovo ne bi smeli dovoljevati prevelikih odstopanj, saj so normirane v slovnici, v (enojezičnem) slovarju in pravopisu. Vendarle pa lahko v današnji normativni slovnici tudi neknjižne zvrsti pojmujejo kot sistemske, saj bi lahko tudi za krajevni govor, tj. dialektološko najmanjšo sistemsko enoto, brez težav zapisali vse tri normativne priročnike. Tako V. Smole predlaga delitev slovenskega jezika na dve sistemski pojavniki obliki, in sicer na *naravno narečno obliko* (krajevni govor) in na *normirano knjižno obliko*, med njima pa je mogoče uvrstiti vso množico različic pogovornega jezika (prav tam). Avtorica jih shematsko nazorno prikaže kot spiralo, v kateri se na skrajnih koncih nahajata na levi strani *naravna narečna oblika*, na desni pa *normirana knjižna oblika*. V. Smole (2007, 559) poudarja, da je učitelj tisti, ki izbira ustrezen jezikovni različek glede na komunikacijsko situacijo, saj »ima /učenec/ pravico in dolžnost, da se knjižnega jezika do vključno srednje šole še uči«.

Gre za tesno povezane dejavnike, ki pomembno oblikujejo osebno in nacionalno identiteto mladega človeka, pri čemer je izrednega pomena, da se jih učitelj v šoli v prvi vrsti zaveda, jih zna prepoznati ter učeče se tudi usposablja v smislu privzemanja občutka za jezik, ne le pri pouku slovenščine, temveč pri vseh učnih predmetih, saj so to povezani dejavniki, ki vplivajo na razvoj posameznikovih različnih vrst pismenosti v celotni pahljači strokovnih področij, s katerimi se srečuje najprej v šoli.

6 Glej še Makarova (2004, 288); Valh Lopert, Koletnik (2011, 121–134; 2012, 26–36); Pulko, Zemljak Jontes (2009, 353–369); Zemljak Jontes (2010, 393–402); Zemljak Jontes, Pulko (2011 407–420; 2013, 69–81).

Pismenost

Pismenosti je od 8. septembra 1966 posvečen mednarodni dan pismenosti (Wikipedija, Pismenost). Pregled definicij pismenosti pokaže sorodnosti in razlike pojmovanj, odvisno od izbrane točke opazovanja.

Pregled definicij

- *Slovar slovenskega knjižnega jezika*:⁷ (1/2) pismenost -i ž (ñ) 1. znanje branja in pisanja: šola je širila pismenost; odstotek pismenosti / prvo pismenost so sprejeli iz tujine // ekspr. znanje, poznanje česa sploh: politična, prometna pismenost;
- *Slovenski pravopis*:⁸ písmen -a -o (ñ) ~ človek; poud. biti zelo ~ |z lahkoto, veliko pisati| písmeni -a -o (ñ) ~ izpit pisni izpit písmenost -i ž, poj. (ñ) odstotek ~i; slovstv. glagolska ~ glagolsko pismenstvo;
- *Enciklopedija slovenskega jezika*:⁹
- *Slovenski veliki leksikon*:¹⁰ »Neznanje pisanja in branja, eden največjih ped.-andragoških in družb.-polit. problemov sveta. Na svetu zdaj več kot 25 % nepismenega preb.; v Slov. n. skoraj ni (izjema posamezni priseljenci, zmerno in teže duševno prizadeti). Funkcionalna n. neusposobljenost za razumevanje vsakdanjih besedil (voznih redov, navodil, obrazcev ipd.); kaže spl. Kult. Zaostalost; v razvitih državah zdaj funkcionalno nepismenih 10–30 % preb.«
- *Nacionalna strategija za razvoj pismenosti* (2006):¹¹ »Pismenost je trajno razvijajoča se zmožnost posameznikov, da uporabljajo družbeno dogovorjene sisteme simbolov za sprejemanje, razumevanje, tvorjenje in uporabo besedil za življenje v družini, šoli, na delovnem mestu in v družbi. Pridobljeno znanje in spretnosti ter razvite sposobnosti posamezniku omogočajo uspešno in ustvarjalno osebnostno rast ter odgovorno delovanje v poklicnem in družbenem življenju. Poleg zmožnosti branja, pisanja in računanja, ki veljajo za temeljne zmožnosti pismenosti, se danes poudarja tudi pomen drugih zmožnosti (npr. poslušanje) in novih pismenosti, kot so informa-

cijska, digitalna, medijska pismenost in druge, ki so pomembne za uspešno delovanje v družbi.«¹²

- Wikipedija (Wikipedija, Pismenost): »Pismenost je sposobnost branja in pisanja ter, po terminologiji Unesca (Unesco), zmožnost razumevanja vsakdanjih sporočil. Stopnja pismenosti države ali regije je glavno merilo pri določanju vrednosti človeškega kapitala, saj je pismene ljudi ceneje izučiti kot nepismene; višja pismenost pa pomeni tudi več priložnosti za zaposlitev.«
- M. Hladnik (2007): »Ker je 'znati brati in pisati' skoraj preveč enostavna definicija pismenosti, naj poskusim z nekoliko bolj zapleteno: biti pismen pomeni obvladovati znakovni sistem za (pisno) komunikacijo.«
- M. Cotič, V. Medved Udovič (2011, 11): »Jezik je sredstvo ustnega in pisnega sporazumevanja v raznovrstnih vsakdanjih situacijah, ki človeku omogočajo družbeni stik. Opismenjevanje je zato nenadomestljiva sestavina učenja ne le materinščine, drugih in tujih jezikov, temveč tudi ostalih predmetnih področij (matematike, naravoslovja, družboslovja, umetnosti itd.). Pojem pismenosti je namreč prvotno kot protipomenka pojma nepismenosti označeval zgolj sposobnost branja in zapisovanja. V drugi polovici prejšnjega stoletja pa je pojmovanje pismenosti dobilo širši pomen in se iz zgolj alfabetske oziroma bralne pismenosti razširilo na sposobnost pisnega in ustnega sporočanja v različnih sporazumevalnih situacijah.« V prispevku predstavljata bralno, matematično, glasbeno, naravoslovno, informacijsko/digitalno in okoljsko pismenost (2011, 11–18).
- S. Starc (2011, 10): »Definicij zanjo [za pismenost] poznamo kar nekaj /.../. Lahko pa povzamemo, kar je zanje najznačilnejše, in to pravi, da je pismenost v bistvu zmožnost posameznika uspešno komunicirati v družbi. Na vseh področjih.«

Vrste pismenosti

Iz definicije pismenosti, ki je zapisana v *Nacionalni strategiji za razvoj pismenosti*,¹³ in iz povzemale opre-

7 *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (2000) (23. 6. 2014).

8 *Slovenski pravopis* (2010) (4. 8. 2014).

9 J. Toporišič (1992, 180). Pojem pismenost se sicer pojavlja, vendar v pomenu »/s/lovnic, zastarelo (pri Vodniku)«.

10 *Slovenski veliki leksikon H–O* (2005, 717).

11 »Nacionalna strategija za razvoj pismenosti je nacionalni strateški dokument, ki določa prioritete in cilje vzgojno-izobraževalne politike na področju pismenosti. Na Ministrstvu za šolstvo in šport je bila maja 2004 imenovana Komisija za razvoj pismenosti, ki je pripravila predlog Nacionalne strategije za razvoj pismenosti, ki so ga obravnavali in potrdili Strokovni svet za splošno izobraževanje (93. seja – 6. 7. 2006), Strokovni svet za poklicno in strokovno izobraževanje (91. seja – 16. 6. 2006) in Strokovni svet za izobraževanje odraslih (41. seja – 29. 6. 2006). Člani Komisije za razvoj pismenosti so dokument dopolnili v skladu s sklepi in priporočili vseh treh strokovnih svetov in ga potrdili na svoji zadnji seji komisije, ki je bila 6. novembra 2006.«

12 Več o opredelitvah pismenosti še v npr. A. Janko (1997), E. Možina (1999, 13–26), L. Knaflič (2000, 8–21), M. Cotič, V. Medved Udovič, S. Starc (ur.) (2011).

13 *Nacionalna strategija za razvoj pismenosti*, dostopna na spletni strani Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport (15. 2. 2015).

delitev nekaterih avtorjev se da jasno razbrati, da poznamo več vrst pismenosti, ne zgolj za branje, pisanje in računanje, temveč za vsa družbena področja, posledično tudi za vse stroke.

»Kot zmožnost in družbena praksa se pismenosti pridobivajo in razvijajo vse življenje v različnih okoliščinah in na različnih področjih ter prežemajo vse človekove dejavnosti. V nacionalni raziskavi pismenosti (International Adult Literacy Survey, 1998) razumevanje pismenosti sloni na predpostavki, da je sestavljena iz številnih spretnosti, ki so odvisne od vrste informacije in sestavljenosti dane naloge. 'Pismenost pomeni sposobnost razumevanja in uporabe informacij iz različnih pisnih virov za delovanje v vsakodnevni dejavnosti odraslih v družini, na delovnem mestu in okolju ter za doseganje lastnih ciljev in za razvoj lastnega znanja in potencialov.'¹⁴

Danes poznamo več vrst pismenosti, pojmovanja pa se nanašajo tako na pisanje in branje, kot pravzaprav tudi na obvladovanje aktivnosti, potrebnih za komuniciranje z različnimi (RTV SLO) »avtomatskimi napravami, ki jih upravljamo s tipkami preko zaslonskih menijev. Če znaš nastaviti in izbirati TV-program, kupiti vozovnico, si izposoditi kolo, izpolniti položnico, dvigniti denar na bankomatu, plačati parkirnino, uporabljati avtomatsko blagajno in podobno, si pismen. Matematična pismenost pomeni, da znaš prebrati in pisati številke ter z njimi računati. Medijska pismenost pomeni, da znaš ustvariti, oceniti in analizirati medijske vsebine (članke v časopisu in na internetu, prispevke na TV, objave na spletnih družabnih omrežjih). Računalniško pismeni so tisti, ki znajo uporabljati računalnik in naprave, povezane z njim (tiskalnik, optični bralnik, zvočniki ...). Glasbeno pismeni so ljudje, ki znajo brati note. Poznamo še številne druge vrste pismenosti, kot so informacijska pismenost, ekološka, kulturna, digitalna, kartografska ...«

Na Wikipediji (Wikipedija, Pismenost) je moč prebrati, da so merila pismenosti v različnih družbah različna, poudarjena pa je zlasti recepcijska sposobnost, tj. sposobnost branja in razumevanja, manj pa sposobnost tvorjenja informacij. Po terminologiji Unesca (Unesco, Pismenost) je poudarjena predvsem zmožnost razumevanja vsakdanjih sporočil. Naštete so matematična, računalniška, medijska, informacijska, elektronska pa tudi glasbena, kartografska, ekološka, kulturna pismenost. Splošno znano je, da na pismenost vplivajo spoznavni in čustveno-motivacijski dejavniki (stališče oziroma odnos do branja ter interes in motivacija za branje).¹⁵

O različnih vrstah pismenosti razpravlja M. Grosman (2011, 20), ki jih označi z nadpomenko *večrazsežna* ali

sestavljena pismenost. S terminom opozarja na pogosto, a vendarle preozko omejevanje pismenosti na branje in pisanje. Opozarja, da sta ti dve obliki pismenosti temeljni za vse druge vrste pismenosti, a (Grosman, 2011, 20) »ne zadoščata več za vsakodnevne in smiselne jezikovne rabe, ki so potrebne za osebno in družbeno jezikovno delovanje v 21. stoletju. Ker tehnološki razvoj omogoča vedno nove oblike besedil, se zdi smiselno za vse različne oblike besedil potrebno pismenost posebej poimenovati kot večrazsežno pismenost, ker je sestavljena iz več ločljivih oblik pismenosti, kot so npr. besedna, besedilna, vizualna, digitalna, (multi)medijska, pa tudi skupna sestavljena pismenost. S tem bi lahko ozavestili dejstvo, da je danes potrebna pismenost sestavljena iz zmožnosti razbiranja različnih vrst besedil pač glede na različne obstoječe in nove nastajajoče oblike, ki zahtevajo različne nove načine interakcije/sodelovanja.«

Pomemben vidik pismenosti je t. i. funkcionalna pismenost, ki je (Kranjc, Marjanovič Umek, Nidorfer Šiško, 2007, 210) »v družbi in stroki pojmovana zelo široko. Najširše in najbolj znano je njeno opredeljevanje kot razumevanje zapisanih in govorjenih besedil v besednem jeziku ter tudi razumevanje sporočil, zapisanih s številkami.«

Pojmovanje pismenosti se najpogosteje nanaša na prejemnika govorjenega ali zapisanega, zanimivo in zelo pomembno pa je vprašanje, ki ga nakazujejo S. Kranjc, L. Marjanovič Umek, M. Nidorfer Šiško (2007, 210),¹⁶ da so pomembni tudi tvorci besedil in njihova pismenost, saj ni nujno, da je funkcionalno nepismen npr. izpolnjevalec obrazca; morda je funkcionalno nepismen njegov sestavljalac.

Pismenost v šolskem sistemu

Pismenost in strategije za razvoj pismenosti so natančno predstavljene v *Nacionalni strategiji za razvoj pismenosti*, sprejeti novembra 2006, v kateri so opredeljeni razlogi za nastanek *Nacionalne strategije*, njena vizija in temeljna načela, specifični del *Nacionalne strategije* pa opredeljuje specifične cilje, standarde ter udeležanje *Nacionalne strategije*, in sicer ločeno za posamezne stopnje izobraževanja (predšolsko obdobje, osnovna šola, srednja šola, visokošolske ustanove, odrasli).

Nacionalna strategija za razvoj pismenosti (2006, 5) je »strateški dokument, ki določa prioritete in cilje vzgojno-izobraževalne politike na področju pismenosti. Skrbi za pismenost prebivalcev in prebivalcev Slovenije posveča posebno pozornost, saj je slovenski jezik bistveni element naše kulturne identitete in hkrati temelj

14 Zviševanje ravni pismenosti odraslih, Opredelitev pojma pismenost (20. 2. 2015).

15 Na temo pismenosti in bralnih navad je bilo na Filozofski fakulteti v Mariboru opravljenih precej diplomskih del (gl. npr. bibliografijo mentoric S. Pulko, D. Haramija, M. Kordigel Aberšek).

16 »Drugo vprašanje, ki se zastavlja ob interpretaciji rezultatov raziskave, pa je, kako kompetentni so bili sestavljalci npr. obrazcev ali drugih vrst besedil, ki so jih morali sodelujoči v primerjalni raziskavi interpretirati. Pričakujemo torej lahko, da bodo ustrezni preizkusi, v katerih bodo upoštevani kulturno-besedilni konteksti, v prihodnosti pokazali drugačno sliko pismenosti.« (Kranjc, Marjanovič Umek & Nidorfer Šiško, 2007, 210)

naše nacionalne identitete.« Nastala je kot posledica zadanega cilja, (2006, 5) »da do leta 2012 – v Unescovem desetletju pismenosti posebno pozornost nameni dvigu pismenosti celotnega prebivalstva Slovenije na primerljivo raven najbolj razvitih držav Evropske unije. To je zahteven cilj, ki ga je možno doseči le, če bomo v vseh segmentih družbe razumeli in sprejeli pismenost kot vrednoto in se bo vsakdo zavedal pomena njenega vseživljenjskega razvijanja za osebni, poklicni in družbeni razvoj.« Pri tem so *Nacionalni strategiji* osnova (2006: 11) »ugotoviti/ve/ domačih in tujih raziskav, pri čemer /se/ upošteva značilnosti slovenskega kulturnega prostora«. Kot specifični cilji pa je definirano, da naj bi (2006, 11) »v formalnem in neformalnem izobraževanju /.../ posameznik načrtno in sistematično razvijal pismenost v skladu s svojimi zmožnostmi do ravni, ki bi mu omogočila vključevanje v različne stopnje in oblike izobraževanja in uporabo raznovrstnih virov informacij ter sporočil v raznolikih življenjskih okoliščinah«.

M. Bešter (2011, 46–58) povezuje pismenost, kot jo opredeljuje *Nacionalna strategija*, z njenim udejanjanjem v učnem načrtu za slovenščino v osnovni šoli iz leta 1998 in v njegovi posodobljeni (a neizvajani) različici iz leta 2008, po katerih se (funkcionalna) pismenost pojmuje ne le v ožjem smislu, tj. znati brati in pisati v različnih okoliščinah, ampak tudi kot sporazumevalna zmožnost, kar je eden temeljnih ciljev jezikovnega pouka pri predmetu slovenščina (učni načrt iz leta 2008 je posodobljen še z nekaterimi novimi strokovnimi spoznanji).

Z uveljavljanjem zastavljenih ciljev *Nacionalne strategije za razvoj pismenosti* v učne načrte vseh predmetnih področij so postavljeni temelji za kvaliteten razvoj pismenosti na Slovenskem, ki se kaže v zmožnosti oblikovanja raznovrstnih besedil, ne le njihovega razumevanja.¹⁷

JEZIKOVNA KULTURA IN PISMENOST S POGLEDOM V PRAKSO

Razmišljanje o pismenosti osvetljujeva s štirimi primeri, temelječimi na opravljenih analizah.

Vsekakor ne gre pozabiti na jezik v medijih, ki pa bi mu bilo treba nameniti posebno pozornost, pa naj gre za tiskane medije, avdio-vizualne medije ali e-oblike komuniciranja.

Pisna besedila študentov

Jezikovna kultura se v šolskem sistemu kaže tudi v obvladovanju pravopisne norme v izdelkih učencev. V ta namen je bila raziskana (Zemljak Jontes, 2012, 119–127) tudi jezikovnokulturna podoba elektronskih

izdelkov (e-izdelkov) študentov slovenistov mariborske Filozofske fakultete (opisno ocenjevanje predavanj učitelja in seminarjskih vaj študentov kot oddaja tedenskih domačih nalog, oddanih v spletno učilnico). Analiza je pokazala, da imajo generacije študentov težave tako na pravopisni kot na slovnični ravni. Predvidevati je bilo, da bo neustrezna raba zgolj izjemna, saj naj bi se študentje (slovenskega) jezika (na)učili že v celotnem osnovno- in srednješolskem sistemu, vendar se je v veliki meri izkazalo drugače, če naštejemo le nekaj primerov: neustrezna raba male/velike začetnice: *rateški in celovski rokopis* – SP, § 78–80; *Gajica, Karolinška minuskula, Bohoričica* – SP, § 144; manjkajoča vejica pri predmetnem (ali prilastkovem) odvisniku: *Ura mi je resnično bila všeč, saj sem spoznala kaj lahko pri svojih govornih nastopih izboljšam*; odveč vejica pred vezalnimi *in, ter, pa* (SP, § 316): */.../ oz. se obnaša, itn.*; odveč vejica med skladijenjsko enakovrednimi deli pred nekaterimi prirednimi vezniki: ločnimi *ali, oziroma, bodi(si)* (SP, § 316): *Presenetilo me je, v kolikšni meri, oz. odstotkih pravzaprav glas in govorica telesa vplivata na poslušalce*; neustrezna stičnost znaka za odstotek – SP, § 17: *Da bomo tudi pri tem predmetu delali seminarske naloge, ki bodo vredne 30% skupne ocene* itd. Zdi se, da je razlika med elektronskim in neelektronsko pripravljenim in oddanim besedilom zgolj v tem, da ga je elektronsko pač lažje pripraviti in tudi popraviti, a le če se za to uporabi ustrezno študentovo predznanje in časovno načrtovanje, kot to velja tudi za besedila v neelektronski obliki. Vsekakor pa je za dvig jezikovne kulture ključnega pomena, da se na vrste napak v oddanih besedilih študente opozori in se njihova ustrezna raba tudi uzavesti in usvoji.

Govorjena besedila študentov

Jezikovna analiza (Valh Lopert, 2010, 81–90) je zajela govor 15 študentov Oddelka za prevodoslovje Filozofske fakultete v Mariboru pri vajah iz simultane tolmačenja iz angleščine v slovenščino. Zanje je obvladanje ustrezne izreke, večinoma zborne, nadvse pomembno, saj je poleg jezikovne kompetence v obeh jezikih treba upoštevati še poseben dejavnik, in sicer omejeno zmožnost pomnjenja v skopo odmerjenem času. V analizi so bila na glasoslovni in oblikoslovni ravni zabeležena odstopanja od trenutne jezikovne norme (glede na *Slovenski pravopis* iz leta 2001), na besedijski pa so bili podani nasveti glede slovenjenja prevzetih besed. Glasoslovna analiza izgovarjave samoglasnikov je podala pregled najpogostejših odstopanj od knjižne izreke pri kakovosti in količini samoglasnikov (é za ê: *idéja, njéga*; ê za é: *celovečérni, pri katêrem*; ê za ə: *têsno, têtžkem*; ó za ô: *celóten, dóbro*; ô za ó: *razlógov* itd.).

¹⁷ V pričujočem prispevku je v teoretičnem delu kratko omenjeno le področje slovenščine, in sicer teoretično tudi najbolj preučevano na področju osnovnega šolstva. Pregled udejanjanja *Nacionalne strategije za razvoj pismenosti* drugih predmetnih (strokovnih) področij v učne načrte je za posamezna področja prikazan v monografiji *Razvijanje različnih pismenosti* (Cotič, Medved Udovič & Starc (ur.), 2011).

pri samoglasniškem upadu, mestu naglasa; pri soglasnikih pa je osvetlila predvsem izgovor predloga v kot zobnoustničnega /v/ in fonema /v/ kot /f/ (*fsako leto, fsi*). Oblikoslovna analiza je pokazala rabo množine namesto dvojine osebnega zaimka: *dva dogodka, ki jih predstavimo za ju*; pri pridevniški besedi pa rabo določne oblike pridevnika namesto nedoločne *sem odgovorni za odgovoren*; svojilnega zaimka *njihov* namesto povratnega svojilnega zaimka *svoj*: *na začetku njihove kariere, gostje govorijo o njihovih načinih skladanja, skladatelji govorijo o njihovem delu za svojem*; raba vprašalnega zaimka *kaj* namesto oziralnega *kar*: *nekaj, kaj drugi za kar*; oziralnega zaimka *kateri* namesto *ki*: *zasedanja, katerega so se za ki* itd. Prevzeto besedje je analizirano z namenom ponuditi možnosti ustreznega slovenskega izraza, saj mora biti jezik tolmača jasen in razumljiv; *biznis: posel, trgovanje*; *efekt: učinek*; *firma: podjetje, ime podjetja*; *fokus: gorišče, žarišče* itd.

Pisna besedila – naslovi doktoratov

Analiza vzorčnih 30 naslovov doktorskih disertacij (Valh Lopert, Zemljak Jontes 2014, 259–284), zabeleženih v COBISS 2014, kaže na rabo številnih nepotrebno rabljenih prevzetih besed, ki z rabo domače ustreznice ne bi spremenile strokovnega pomena naslova, bi pa tako naslovi postali razumljivejši. Prevzeto besedje se je namreč zelo razširilo v izobraževalno in akademsko sfero, to pa niti ni tako nenenavadno, saj se znanost razvija s tolikšno hitrostjo, da strokovnjaki pogosto ne uspejo tvoriti ozko strokovnih besed hkrati s prevzemanjem izraza v stroko. Vendarle pa je za tiste besede, ki so splošne in ne ozko strokovne ter zanje lahko najdemo ustreznice v sodobnih jezikovnih priročnikih, poleg *Slovenskega pravopisa* 2001 še v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* in korpusih (*Nova beseda, Fida Plus, Giga-fida* ...), smiselno razmisliti, ali jih morda ne bi mogli nadomestiti s slovenskimi.

Primeri:

Razvoj modela poklicne **orientacije** za osebe s posebnimi potrebami

SP: **orientácija** -e [ije] ž, poj. (á) <razved>: ~ s kompasom, po zvezdah; imeti čut za ~o; publ. politična ~ *usmerjenost, naravnost*

- Razvoj modela poklicne usmerjenosti za osebe s posebnimi potrebami

Nacionalni in politični **antagonizmi** v Istri v času zasedanja istrskega deželnega zbora v Kopru (1899–1910)

SP: **antagonízem** -zma m, poj. (í) *nasprotje, nasprotovanje*

- Nacionalna in politična nasprotja v Istri v času zasedanja istrskega deželnega zbora v Kopru (1899–1910)

Hemostatsko-aktivni **proteini** iz strupa modrasa (*Vipera a. ammodytes*)

SP: **proteín** -a m, snov. (í) |beljakovina|

- Hemostatsko-aktivne beljakovine iz strupa modrasa (*Vipera a. ammodytes*)

Poudariti pa velja, da mnoge znanstvene stroke vendarle zmorejo hitro in ustrezno v dobrem sodelovanju strokovnjaki določenega strokovnega področja, slovenstov ter prevajalcev tvoriti slovenske ustreznice nadvse uspešno, predvsem pa pravočasno.

Primeri:

Napovedna vrednost lipopolisaharid vezujoče beljakovine za bakteriemijo in klinično sepsu pri otrocih s febrilno nevtropenijo (← *proteini*)

Prenos naravnih radionuklidov v izbrane organizme iz tal onesnaženih s hidrometalurško jalovino (← *transfer*)

Že leta 2007 je o stanju slovenščine v znanosti in na univerzah M. Jogan (2007, 105) zapisala, da si ob doktorskih disertacijah »v mislih neko 'slovensko' besedilo prevaja/m/ v izvorni jezik, da sploh ugotovim, kaj naj bi pomenilo«.

Lektorski jezik na spletnih straneh

Ni treba posebej poudarjati, da postajamo vse bolj del elektronskega, e-sporazumevanja, kot so: spletne aplikacije, namenjene 'druženju' z drugimi ljudmi (običajno) manj formalno (forum, blog, spletne skupnosti (npr. You Tube, Lindkeln, Facebook ipd.)), ali tiste, namenjene službenim oz. bolj formalnim obveznostim (npr. e-pošta, spletno bančništvo, spletno računovodstvo, elektronsko davčno poslovanje ipd.). Ob tem pa se poraja vprašanje, ali je med klasično, tj. nedigitalno obliko in e-sporazumevanjem resnično (vsaj glede rabe jezika) tolikšna razlika. Velik segment medijskih besedil predstavlja oglaševalska besedila. Študija primera (Zemljak Jontes, Valh Lopert, 2014, 395–407) je zato zajela naključne ponudbe izbranih spletnih oglasov lektoriranja, prav tistih, ki želijo popravljati druga besedila. Analiza je pokazala na vrsto jezikovnih nedoslednosti v besedilih, ki so bila pregledana z vidika pravopisa (v **24-tih** urah – neustrezen zapis števnik; *s tujino, itd.* – neustrezen postavitev vejice pred vezniško besedo *in tako dalje* – SP, § 291; *Skrivnosti Priprave Diplomске Naloge – napačna raba velike začetnice itd.*), oblikoslovja (*lektura je lahko opravljena* – raba trpnika namesto tvornika; *eden do dva dneva* – neustrezna raba posamostaljenega števnik na mestu pridevniške besede (števnik) itd.), stilne (v *kolikor* – ° SP, slovarska oznaka za nepravilno; **preko** e-pošte – • SP, slovarska oznaka za prepovedano) in besedne ustreznosti (v *step-by-step priročniku* – nepotrebne citatne besedne zveze).

Ugotovitve kažejo, da je treba biti pri izbiri lektorja izredno previden, saj je moč napake, ne glede na jezikovno ravnino, najti tudi na tovrstnih spletnih straneh.

Analize raziskav sicer manjših, vzorčnih primerov obvladovanja predvsem jezikovnih kompetenc študentov humanistov (jezikoslovcev) kažejo, da je nujna uvedba ustreznega števila ur predmeta slovenski jezik na vse smeri študija, ne glede na študijsko smer. Samo tako bi lahko tudi na univerzitetni stopnji šolanja nadaljevali usvajanje jezikovnih in komunikacijskih kompetenc, doseženih v osnovno- in srednješolskem izobraževanju s ciljem institucionalnega izobraževalnega sistema, ustvariti jezikovno suverenega pisca/govorca, ki se zna tudi uspešno sporazumevati.

SKLEP

Prispevek prinaša teoretični vpogled v pismenost v povezavi z jezikom, s komunikacijo, z jezikovno kulturo in identiteto, nanašajoč se na slovenski jezik in pismenost v slovenskem šolskem prostoru. Empirični del prispevka prinaša rezultate analize štirih lastnih (so)avtorskih raziskav pisnih in govornih besedil študentov ter lektorskega jezika na lektorskih oglaševalskih spletnih straneh. Ugotovitve kažejo, da je nujno potrebna uvedba ustreznega števila ur predmeta slovenski jezik na vse smeri študija, saj bi le tako lahko jezikovno suveren pisec/govorec pridobil ustrezne kompetence in se posledično tudi uspešno sporazumeval. Pismen in strokovno usposobljen posameznik mora biti temeljni cilj slovenskega institucionalnega izobraževalnega sistema.

LITERACY IN THEORY AND PRACTICE – A FUNDAMENTAL OBJECTIVE OF THE SLOVENIAN INSTITUTIONAL EDUCATION SYSTEM

Melita ZEMLJAK JONTES

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor
e-mail: melita.zemljak@um.si

Alenka VALH LOPERT

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor
e-mail: alenka.valh@um.si

SUMMARY

The paper presents a theoretical insight into literacy in connection with language, communication, language culture and identity, referring to the Slovenian language and literacy in Slovenian school system. The terms are closely connected with one another and with the concept of literacy. Language enables (verbal, symbolic) communication and is recognized as a mother tongue, first language, national, regional/local, official, minority official and national language. It is used as a verbal symbolic connection between human beings for the purpose of successful communication, i. e. mastering language and communication skills. Both competences are recognized through linguistic culture, referring to the theory of literary language. The relationship of all the elements is reflected in the level of literacy, which needs to be emphasized throughout the entire school education, both in non-literary, as well as particularly in the literary social language varieties. This enables the individual to adopt the functional literacy skills. The National Strategy for the Development of Literacy (2006) presents the foundation of implementation set goals and their realization in the curricula for each level of education (pre-school, primary school, secondary school, higher education institutions, education of adults).

The empirical part of the paper presents the results of the analyses of four own (co-)author researches of students' written and the language of lectors at their advertising web pages as well as proofreaders' language in their advertising websites. (1) The analysis of students' written texts (e-texts) showed that generations of students have difficulties both in spelling and grammar. Improper use should only be exceptional, since the students learn (Slovenian) language throughout the primary and secondary institutionalized system, but has largely proved otherwise. (2) The linguistic analysis of students' spoken texts covered the speech in exercises of simultaneous interpretation from English into Slovenian. The analysis of the phonological and morphological levels observed deviations from current language norms, the analysis of vocabulary resulted in offering adequate Slovenian words. (3) The analysis of the sample titles of doctoral dissertations recorded in COBISS 2014 largely (with rare exceptions) presented the use of many unnecessary loanwords with general (not strictly professional) meaning being unnecessary since the equivalents can be found in modern Slovenian language manuals. (4) The analysis of randomly selected proofreaders' texts in their advertising websites revealed a number of linguistic inconsistencies in the texts that have been proofread in terms of orthography, morphology, style and vocabulary. The findings suggest the need for extreme caution when selecting the proofreader, since the errors, regardless of the language level, have been found.

The need for the introduction of an appropriate number of lessons of Slovenian language in all the study courses is of huge importance, since the only way to create a linguistically sovereign writer/speaker is by acquiring relevant competences and consequently gaining the competence of communicating successfully. A literate and professionally qualified individual must be a fundamental objective of the Slovenian institutional educational system.

Keywords: literacy, Slovenian language, language culture, communication, school

VIRI IN LITERATURA

- Bešter, M. idr. (1999):** Na pragu besedila: učbeniški komplet za slovenski jezik v 1. letniku gimnazij, strokovnih in tehniških šol. Ljubljana, Rokus, 27.
- Bešter Turk, M. (2011):** Pismenost v učnem načrtu za slovenščino v osnovni šoli (1998) in v njegovi posodobljeni različici (2008). V: Cotič, M., Medved Udovič, V. & S. Starc (ur.): Razvijanje različnih pismenosti. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper. Univerzitetna založba Annales (Knjižnica Annales Ludus), 46–58.
- Brozović, D. (1970):** Standardni jezik. Slavenski standardni jezici i usporedna slavistika. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja. Zagreb, 9–38.
- Cotič, M., Medved Udovič, V. (2011):** Učenje in poučevanje različnih vrst pismenosti. V: Cotič, M., Medved Udovič, V. & S. Starc (ur.): Razvijanje različnih pismenosti. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Univerzitetna založba Annales (Knjižnica Annales Ludus), 11–18.
- Cotič, M., Medved Udovič, V. & S. Starc (ur.) (2011):** Razvijanje različnih pismenosti. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper. Univerzitetna založba Annales (Knjižnica Annales Ludus), 19–27.
- ELL (1994):** Encyclopedia of language and linguistics. Ur. R. E. Asher. University of Edinburgh, UK. Oxford, New York, Soul & Tokyo, Pergamon Press. Eastman, C. M., 2702–2706.
- Granič, J. (1996):** Javna komunikacija – jezična i/ili komunikacijska kompetenca. V: Jezik i komunikacija, zbornik, 220.
- Grosman, M. (2011):** Večrazsežna pismenost izziv sedanjosti. V: Cotič, M., Medved Udovič, V. & S. Starc (ur.): Razvijanje različnih pismenosti. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper. Univerzitetna založba Annales (Knjižnica Annales Ludus), 19–27.
- Hladnik, M. (2007):** Biti pismen danes. Didakta, 108–109, 9–11. <http://wff1.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/pismenost.html> 29. oktobra 2007 (4. 8. 2014).
- Janko, A. (1997):** Izobraževanje in strategije pismenosti. Magistrsko delo. Ljubljana.
- Jesenšek, M. (2005):** Slovenska jezikovna politika nekoč in danes. V: Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor. Maribor, Zora 33, 192–207.
- Kalin Golob, M. (1996):** Jezikovni kotički in jezikovna kultura. Ljubljana, Jutro, 13, 15.
- Kalin Golob, M. (2003):** Jezikovne reže 2. Ljubljana: GV revije: Pravna praksa. Ljubljana, Tiskarna Ljubljana, 256.
- Kenda Jež, K. (2004):** Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju. V: Smole, V. (ur.): Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Ljubljana, Center za slo-
- venščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete (Obdobja, 22), 263–276.
- Jogan, M. (2007):** Slovenščina v znanosti – iz obrobja v središče. Slovenščina kot jezik znanosti in univerze – da ali ne. Ljubljana, JiS 52, 104–106.
- Klemm, M. (2000):** Zuschauerkommunikation. Frankfurt am Main, Peter Lang, 42–43.
- Knaflič, L. (2000):** Opredelitev in merjenje pismenosti odraslih: metodološki pristop v mednarodni raziskavi o pismenosti. Sodobna pedagogika, 51, 2, 8–21.
- Kranjc, S., Marjanovič Umek, L. & M. Nidorfer Šiškovič (2007):** Funkcionalna pismenost oseb, zaposlenih v slovenski vojski. V: Orel, I. (ur.): Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete (Obdobja, 24), 209–217.
- Makarova, I. (2004):** Jezikovno prilagajanje in variantnost pogovorne ljubljansčine. V: Smole, V. (ur.): Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete (Obdobja, 22), 287–296.
- Medved, Z. (2014):** Do Media Wish a Literata Audience?. Medijska istraživanja, vol. 20, št. 2, 111–129.
- Možina, E. (1999):** Koliko je funkcionalno nepismenih v Sloveniji: metode merjenja pismenosti odraslih. Andragoška spoznanja, 5, 1, 13–26.
- Nacionalna strategija za razvoj pismenosti.** Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/urad_za_razvoj_izobrazevanja/projekti/pismenost/ (15. 2. 2015).
- Pogorelec, B. (2003):** Slovenski knjižni jezik – norma in življenje. V: Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Ljubljana, 203–208.
- Pulko, S., Zemljak Jontes, M. (2009):** Raba zemljepisnih različkov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje. V: Smole, V. (ur.): Slovenska narečja med sistemom in rabo. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja 26), 353–369.
- Pulko, S., Zemljak Jontes, M. (2011):** Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna? (The language of pupils in school – dialectal or not?). V: Jesenšek, M. (ur.): Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 80). Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 407–420.
- Pulko, S., Zemljak Jontes, M. (2013):** Dialectal awareness as identity. V: Carrilho, E. (ur.): Current approaches to limits and areas in dialectology. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars, 69–81. <http://lib.myilibrary.com/Open.aspx?id=528699> (15. 2. 2015).
- RTV SLO:** <http://www.rtvlo.si/infodrom/infomat/0-9/0/1112> (20. 2. 2015).
- Skubic, A. E. (2001):** Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. V: Vidovič Muha, A. (ur.): Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in

zgodovinske izkušnje. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 20), 209–226.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (2000). Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <http://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika> (23. 6. 2014).

Slovenski pravopis (2010). Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <http://fran.si/134/slovenski-pravopis> (20. 4. 2016).

Slovenski veliki leksikon A–G (2003). Analfabetizem. Ljubljana, Mladinska knjiga Založba d. d..

Slovenski veliki leksikon H–O (2005). Nepismenost. Ljubljana, Mladinska knjiga Založba d. d..

Smole, V. (2004): Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes. V: Kržišnik, E. (ur.): Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 22), 321–330.

Smole, V. (2007): Pomen in vloga slovenskih narečij danes. V: Smole, V. (ur.): Slovenska narečja med sistemom in rabo (Obdobja, Metode in zvrsti, 26). Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 557–563.

Šekli, M. (2004): Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetskojezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine). V: Kržišnik, E. (ur.): Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 22), 41–58.

Toporišič, J. (1992): Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Toporišič, J. (2000): Slovenska slovnica. Maribor.

Ule, M. (2005): Psihologija komuniciranja. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 131.

Unesco. <http://glossary.uis.unesco.org/glossary/en/term/2090/en> (4. 8. 2014).

Unesco, Pismenost. <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/education-building-blocks/literacy/> (15. 2. 2015).

Ustava Republike Slovenije (2003). <http://www.usrs.si/media/ustava.republike.slovenije.pdf>. Datum razglasitve 7. 3. 2003; UL RS, št. 24/2003 z dne 7. 3. 2003 (15. 2. 2015).

Valh Lopert, A. (2010): Pomen zavedanja socialne zvrstnosti slovenskega jezika za študente tolmačenja in prevajanja. V: Novak - Popov, I. (ur.): Vloge središča: konvergenca regij in kultur (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 21). Ljubljana, Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 81–90.

Valh Lopert, A. (2013): Med knjižnim in neknjižnim na radijskih valovih v Mariboru. Maribor, Litera.

Valh Lopert, A., Koletnik, M. (2011): Mariborščina kot identitetni dejavnik v radijskem diskurzu. ČZN, 82, 1, 121–134.

Valh Lopert, A., Koletnik, M. (2012): Expressing local identity through radio discourse. *Dialectologia et geolinguistica*, 20, 1, 26–36. 10.1515/dialect-2012-0002 (14. 4. 2014).

Valh Lopert, A., Zemljak Jontes, M. (2014): Jezik kot odraz identitete Slovencev v znanosti (na primeru naslovov doktorskih disertacij). V: Jesenšek, M. (ur.): Jeziki, literature in kulture v stiku: ob 200-letnici M. J. Lermontova, 110-letnici Srečka Kosovela in 100-letnici Vitomila Zupana. Maribor, Univerza, 259–284.

Veliki slovar tujk (2002). Ljubljana.

Vidovič Muha, A. (2003): Sodobni položaj nacionalnih jezikov v luči jezikovne politike. V: Vidovič Muha, A. (ur.): Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje (Obdobja 20. Metode in zvrsti). Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 10.

Vidovič Muha, A. (2013): Moč in nemoč knjižnega jezika. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Wikipedija, Pismenost. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Pismenost> (15. 2. 2015).

Zemljak Jontes, M. (2010): Kritični jezikovnokulturni vpogled v oddaje televizije Slovenija. V: Zupan Sosič, A. (ur.): Sodobna slovenska književnost (1980–2010) (Obdobja, Simpozij = Symposium, 29). Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 393–402. http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp29/53_Zemljak.pdf (15. 2. 2015).

Zemljak Jontes, M. (2012): Jezikovnokulturna podoba študentskih izdelkov v elektronski obliki. V: Jesenšek, M. (ur.): Večno mladi Htinj: ob 80-letnici Janka Čara (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 83). Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 119–127.

Zemljak Jontes, M. (2014): Jezikovna kultura v teoriji in (šolski) praksi. Maribor, Litera.

Zemljak Jontes, M., Valh Lopert, A. (2014): Premislek o e-slovenščini. V: Gróf, A., N. Császai, I. & S. Szoták (ur.): *Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség a 21. század elején: Írások Kolláth Anna tiszteletére*, (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához). Budapest, Tinta Könyvkiadó; Alsóőr, UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet kiadványai III, 395–407.

Zgrabljic, (2002): Govor na radiu: analiza duhovitosti, poetičnosti i afektivnosti novinara hrvatskoga radija. V: *Govor/Speech*. Zagreb, 45–64.

Zviševanje ravni pismenosti odraslih, Opredelitev pojma pismenost. <http://pismenost.acs.si/?id=45> (20. 2. 2015).